

ГАРАНТІЯ ЯК ВИД ПРАВОВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ТРЕТІХ ОСІБ

Кузьмич О. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри судочинства

Навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена аналізу гарантії з точки зору правовідносин за участю третіх осіб, а саме гарантів, внаслідок чого зроблено висновок, що гарант відповідає всім ознакам, які є характерними для третіх осіб у цивільних правовідносинах. Проаналізовано підстави виникнення та зміст гарантійного зобов'язання як додаткового щодо основного (головного) як забезпечуваного.

Статья посвящена анализу гарантии с точки зрения правоотношений с участием третьих лиц, а именно гаранты, в результате чего сделаны вывод о том, что гарант отвечает всем признакам, которые являются характерными для третьих лиц в гражданских правоотношениях. Проанализированы основания возникновения и содержание гарантийного обязательства как дополнительного относительно основного (главного) как обеспечиваемого.

The article is sanctified to the analysis of guarantee from the point of view of legal relationships with participation of the third persons, namely guarantors as a result are done conclusion, that a guarantor answers all signs that are characteristic for the third persons in civil legal relationships. The grounds of origin and maintenance of warranty obligation as additional are analysed in relation to basic (main) as provided.

Ключові слова: гарантія, гарант, третя особа, правочин, боржник, кредитор, основне (головне) цивільне правовідношення.

Постановка проблеми. Гарантія як спосіб забезпечення виконання зобов'язання в юридичній літературі неодноразово досліджувалася, водночас, що стосується її специфіки як виду правовідносин за участю третіх осіб, то це питання є найменш дослідженим у науці цивільного права, що породжує дискусійність із проблематики участі третіх осіб в цивільних правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз доктринальних досліджень, юридична природа гарантії неодноразово ставала предметом уваги з боку науковців, підтвердженням чого слугують праці таких авторів, як В.В. Луць, І.А. Безклубий, В.М. Слома, О.В. Паракуда тощо, однак що стосується дослідження гарантії на предмет участі в таких правовідносинах третіх осіб як самостійних суб'єктів цивільних правовідносин, то це питання не знаходило належної уваги серед науковців.

Метою цієї статті є дослідження гарантії на предмет участі в таких правовідносинах третіх осіб як самостійних суб'єктів цивільних правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. Так, згідно із ст. 560 ЦК України за гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Поняття гарантії визначено і в ч. 1 ст. 200 ГК України, відповідно до якої гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управленої сторони в розмірі повної грошової суми, зазначеної в письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане в ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні. Зобов'язання за банківською гарантією виконується лише на письмову вимогу управленої сторони (ч. 2 ст. 200 ГК України). Гарант має право висунути стороні лише ті претензії, висунення яких допускається гарантійним листом. Зобов'язана сторона не має права висунути гаранту заперечення, які вона могла б висунути управленій стороні, якщо її договір з гарантом не містить зобов'язання гаранта внести до гарантійного листа застереження щодо висунення таких заперечень (ч. 3 ст. 200 ГК України). До відносин банківської гарантії в частині, не врегульованій ГК України, застосовуються відповідні положення ЦК України (ч. 4 ст. 200 ГК України).

Поняття гарантії дається й в доктринальних дослідженнях, зокрема О.В. Паракуда визначає гарантію як видачу банком, іншою фінансовою установою чи страховою організацією (гарантом) за зверненням (клопотанням) іншої заінтересованої особи (боржника) письмового зобов'язання (гарантії), за яким гарант забезпечує перед кредитором (бенефіціаром) належне виконання боржником (принципалом) свого обов'язку за існуючим між ними договірним зобов'язанням та відповідає перед кредитором у разі порушення боржником основного зобов'язання у випадках, передбачених гарантійним зобов'язанням шляхом сплати визначеної грошової суми [5, с. 11]. Л.О. Єсіпова гарантію визначає як встановлений законом або домовленістю сторін забезпечувальний засіб майнового (грошового) характеру, що існує у вигляді акцесорного грошового зобов'язання, яке не залежить від долі основного зобов'язання та забезпечує захист майнового інтересу кредитора у випадку несправності боржника відповідно до умов наданого гарантійного зобов'язання [3, с. 9]. До прикладу, І.А. Безклубим банківська гарантія як різновид гарантії визначається як кредитна операція, що здійснюється на підставі одностороннього, абстрактного, відплатного правочину, за яким банк (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку [1, с. 386].

До ознак, характерних для гарантії в юридичній літературі відносять такі: 1) яких-небудь обмежень за видами зобов'язань, які можуть забезпечуватися гарантією, законодавство не встановлює. Гарантією можуть бути забезпечені будь-які зобов'язання – як ті, що виникли, так і ті, що мають з'явитися в майбутньому. Як правовий спосіб забезпечення зобов'язання, гарантія відрізняється від інших способів забезпечення зобов'язань своєю незалежністю від основного зобов'язання; 2) гарантія не є мірою відповідальності боржника. Разом із тим вчинення боржником (принципалом) цивільного правопорушення перед кредитором (бенефіціаром) за основним зобов'язанням і наступне виконання гарантійного зобов'язання (шляхом регресної вимоги гаранта) можуть призвести до додаткових майнових втрат у боржника (принципала); 3) внаслідок гарантії додатково до сторін основного зобов'язання з'являється третя особа – гарант, який дає зобов'язання сплатити грошову суму при пред'явленні бенефіціаром письмової вимоги про її сплату і тим самим зміцнює основне зобов'язання, гарантуючи його належне виконання; 4) гарантія не пов'язана з попереднім виділенням майна, однак через економічну вагомість особи гаранта та принцип незалежності гарантії від основного зобов'язання вона є не менш ефективним способом забезпечення зобов'язання, аніж, наприклад, завдаток чи застава; 5) використання гарантії: а) приводить до появи акцесорного зобов'язання (у широкому його розумінні); б) припускає можливість настання майнових наслідків; в) має майнові наслідки тільки в разі порушення боржником основного зобов'язання; г) до порушення зобов'язання проявляє себе наданням кредитором впевненості в тому, що порушення зобов'язанням не призведе до зменшення його майнової сфери [3, с. 9]. При цьому, як відзначається Л.О. Єсіповою, в порівнянні з іншими видами забезпечення виконання зобов'язання гарантія має й свої специфічні ознаки: 1) самостійний характер гарантії, яка не залежить від долі основного зобов'язання; 2) особливий суб'єктний склад; 3) необмеженість строком пред'явлення кредитором позовних вимог до гаранта; 4) видача гарантії на оплатній основі; 5) безвідкличність гарантії; 6) непередаваність прав кредитора [3, с. 11].

Однак що стосується акцесорності гарантії як ознаки, то із цього приводу в юридичній літературі є й інші міркування. Так, заперечуючи її наявність для гарантії як одного із способів забезпечення виконання зобов'язання щодо основного, В.М. Слома наводить такі аргументи: 1) недійсність основного зобов'язання не тягне за собою недійсність зобов'язання гаранта перед бенефіціаром; 2) гарантія не припиняється з припиненням основного зобов'язання; 3) виконання принципалом зобов'язання частково або повністю не тягне за собою припинення зобов'язання гаранта; 4) на строк давності за гарантійним зобов'язанням не впливає сплив строку за основним зобов'язанням; 5) зобов'язання гаранта сплатити грошову суму повинно бути виконано при повторній вимозі бенефіціара навіть у випадках, коли основне зобов'язання виконане, припинилось чи є недійсним [6, с. 8].

Визначальною особливістю гарантійного зобов'язання є те, що воно за своїм характером є грошовим, як передбачено ч. 1 ст. 566 ЦК України, обов'язок гаранта перед кредитором обмежується сплатою суми, на яку видано гарантію. У разі порушення гарантом свого обов'язку його відповідальність перед кредитором не обмежується сумою, на яку видано гарантію, якщо інше не встановлено у гарантії. За це правопорушення, відзначається В.В. Луцем, гарант відповідатиме у формі відшкодування збитків, сплати неустойки, якщо вона передбачена договором гарантії, річних від простроченої суми тощо [4, с. 214]. Це означає, що в разі невиконання чи неналежного виконання боржником обов'язку з основного (головного) цивільного правовідношення як забезпечуваного гарант, як одна зі сторін гарантійного зобов'язання, не вправі вчиняти жодних дій, які спрямовані на виконання робіт чи надання послуг, які спрямовані були б на виконання основного (головного) цивільного правовідношення як забезпечуваного тощо. Як зауважує Л.О. Єсіпова, аналіз дефініцій, закріплених у Цивільному та Господарському кодексах та інших нормах, що регламентують гарантійне зобов'язання, надали можливість встановити, що гарантія – це складне за своїм юридичним змістом правовідношення, яке не зводиться тільки до одного зобов'язання гаранта перед кредитором, а включає в себе

цілий комплекс зобов'язань між учасниками відносин щодо гарантії. Такі відносини можна поділити на дві групи: внутрішні, що пов'язують боржника та гаранта, та зовнішні – між гарантом та кредитором (що і є гарантією у її вузькому розумінні). Разом із тим головними із цих зобов'язань є правовідносини між гарантом і кредитором. Зазначається, що природа гарантії як способу забезпечення зобов'язання є досить специфічною [3, с. 9].

Враховуючи наведене, а також специфіку правовідносин, якими опосередковується участь гаранта, причому незалежно від виду гарантії, можна побачити, що поряд із забезпечуваним зобов'язанням як основним (головним) має місце й додаткове правовідношення, одна із сторін якого щодо основного (головного), зокрема гарант, виступає в якості третьої особи. Такою особою гарант, як суб'єкт додаткового цивільного правовідношення, виступає в силу правового зв'язку останнього із забезпечуваним зобов'язанням як основним (головним) цивільним правовідношенням. Тобто в цьому випадку, як і у випадку з іншими цивільними правовідносинами, якими опосередковується участь третіх осіб, має місце як основне (головне) цивільне правовідношення, так і додаткове, одна зі сторін якого, а саме гарант щодо основного (головного) в силу існуючого між ними правового зв'язку та правових наслідків, які породжуються таким правовим зв'язком, набуває ознак, які є характерними для третіх осіб як суб'єктів цивільних правовідносин, у зв'язку із чим є всі передумови для визнання аналізованих правовідносин такими, якими опосередковуються відносини за участю третіх осіб. Будучи суб'єктом цивільного правовідношення, гарант є належним чином ідентифікований, діє у відповідних правовідносинах від власного імені чи найменування, володіє суб'єктивним обов'язком, виникнення якого зумовлено специфікою гарантії, виконання якого має своїм правовим наслідком виникнення права регресу (ст. 569 ЦК України). Крім того, може володіти й суб'єктивними правами, виникнення яких обумовлюється договором про видачу гарантії.

У силу правового зв'язку з основним (головним) цивільним правовідношенням невиконання чи неналежне виконання боржником обов'язку із забезпеченого гарантією зобов'язання є підставою для виникнення правових наслідків для гаранта як третьої особи, зміст яких впливає із специфіки гарантії, зокрема як передбачено ч. 1 ст. 563 ЦК України в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторowi грошову суму відповідно до умов гарантії (ч. 1 ст. 563 ЦК України). Вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється у письмовій формі. До вимоги додаються документи, вказані в гарантії (ч. 2 ст. 563 ЦК України). Кредитор може пред'явити вимогу до гаранта в межах строку, встановленого в гарантії, на який її видано (ч. 4 ст. 563 ЦК України).

Підставою виникнення гарантійного зобов'язання є склад юридичних фактів одним із яких є гарантія як односторонній правочин гаранта, який адресований кредиторowi забезпеченого зобов'язання. Зокрема, як пише О.В. Паракуда, у відносинах гарантії, має місце складний юридичний склад, який включає в себе: зобов'язання між принципалом та гарантом про видачу гарантії та одностороннє зобов'язання гаранта. Юридично-фактична основа у відносинах гарантії може бути відображена наступним чином: ініціативу в зародженні відповідних відносин проявляє боржник із будь-якого зобов'язання (гарантія видається на його прохання), який у результаті видачі банківської гарантії стає принципалом. Банк, інша фінансова установа чи страхова організація шляхом видачі відповідного письмового зобов'язання виражає свою волю стати гарантом. Вчинення гарантії у формі договору суперечить сутності відносин бенефіціара і гаранта [5, с. 11].

Для виникнення гарантійних правовідносин необхідне послідовне вчинення двох дій: укладення договору між принципалом і гарантом про видачу гарантії; вчинення одностороннього правочину – видачі гарантії. Проте обов'язок гаранта з виплати гарантійної суми виникає саме з видачі гарантії [4, с. 11].

Дещо інше до цього питання підходить Л.О. Єсіпова, зокрема як відзначила авторка, підставою виникнення правовідносин за гарантійним зобов'язанням є юридичний склад, який складається з трьох юридичних фактів (послідовно здійснюваних правочинів): 1) правочин (угода) щодо надання гарантії (що укладається між принципалом та гарантом); 2) односторонній правочин щодо видачі гарантії (що здійснюється гарантом у виконання вказаної вище угоди); 3) дії бенефіціара, що свідчать про прийняття гарантії (односторонній правочин). Зазначається також, що запропонований юридичний склад як підстава виникнення гарантійного зобов'язання не є достатнім для настання права бенефіціара на отримання гарантійної суми та обов'язку гаранта на її сплату. Згідно зі ст. 563 ЦК України необхідною умовою сплати кредиторowi грошової суми відповідно до умов гарантії є порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією. Тобто для здійснення виплат на користь бенефіціара до юридичного складу (трьох його елементів) додається ще один – протиправна поведінка боржника (невиконання чи неналежне виконання ним свого обов'язку) [3, с. 13].

При цьому не можна не звернути увагу, на позицію, яка висловлена Т.В. Боднар, зокрема як відзначено авторкою, ст. 560 ЦК України не містить вказівки на те, хто є ініціатором видачі гарантії, і чи може бути видана гарантія без згоди (прохання) боржника. Проте, з огляду на особливий зміст

правовідносин, що складаються між гарантом і принципалом (оплатний характер гарантії, право зворотної вимоги (регрес) до боржника тощо), вважається, що гарантія, видана гарантом не на підставі волевиявлення боржника, є недійсною (нікчемною). Подібний висновок, на думку авторки, підтверджується і змістом ч. 2 ст. 569 ЦК України, в якій йдеться про договір (тобто домовленість сторін на підставі їх волевиявлення) між гарантом і боржником. Таким чином, підставою видачі (надання) гарантії є прохання принципала [2, с. 197].

Таким чином, у силу специфіки юридичних фактів, якими опосередковується виникнення гарантійного зобов'язання, правовий зв'язок останнього із забезпечуваним зобов'язанням як основним (головним), виникає з-поза меж такого правовідношення і виникає, передусім, із кредитором забезпечуваного зобов'язання як бенефіціаром, що зумовлено специфікою гарантії як одностороннього правочину. Водночас правовий зв'язок гаранта як третьої особи може виникати й з боржником забезпечуваного зобов'язання як принципалом, що залежатиме від специфіки складу юридичних фактів, якими опосередковуватиметься виникнення аналізованого виду правовідношення як додаткового.

У силу специфіки гарантії в гаранта як третьої особи виникає суб'єктивний обов'язок. Враховуючи, що гарантійне зобов'язання виникає зі згоди самого гаранта, тому виникнення в нього як в третьої особи відповідного обов'язку суб'єктивного характеру не є таким, що суперечить ст. 511 ЦК України, як передбачено положенням наведеної правової норми, зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

Гарантія набирає чинності з дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше, і діє протягом строку, на який вона видана. І хоч гарантія забезпечує належне виконання принципалом його зобов'язання перед бенефіціаром (основного зобов'язання), вона є самостійним і незалежним від основного зобов'язання, на забезпечення виконання якого видано гарантію, в тому числі й у випадках, коли в ній є посилання на цю обставину. Саме це зумовлює притаманні гарантії такі ознаки, як безвідкличність, непередаваність прав за гарантією іншій особі, особливі підстави припинення [4, с. 213].

Отож, як впливає з наведеного, правовий зв'язок забезпечуваного зобов'язання як основного (головного) цивільного правовідношення з гарантом як третьою особою опосередковується складом юридичних фактів з-поза меж такого зобов'язання, одним із яких, причому основним, є гарантія як односторонній правочин гаранта, який адресований кредитору забезпечуваного зобов'язання. У даному випадку таким правочинном опосередковуватиметься правовий зв'язок гаранта як третьої особи з кредитором основного (головного) цивільного правовідношення. Водночас такий правовий зв'язок гаранта як третьої особи може мати місце й з боржником забезпечуваного зобов'язання як основним (головним) цивільним правовідношенням, що впливатиме із специфіки складу юридичних фактів, яким опосередковуватиметься виникнення гарантійного зобов'язання.

Суб'єктивним обов'язком гаранта є виплата кредитором відповідної грошової суми у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконання боржником основного (головного) цивільного правовідношення. Як зауважує В.М. Слома, обов'язок гаранта сплатити кредитором певну грошову суму виникає у випадку невиконання чи неналежного виконання боржником основного зобов'язання, при цьому, аргументується автором, обов'язок гаранта з виплати гарантійної суми виникає не з моменту порушення принципалом свого обов'язку, а з моменту пред'явлення до нього кредитором вимоги про сплату грошової суми відповідно до умов гарантії. Така вимога може бути пред'явлена кредитором тільки в межах строку дії гарантії [6, с. 12].

Одним із прав, які виникають у гаранта, є право на зворотну вимогу (регрес). Як передбачено ч. 1 ст. 569 ЦК України, гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредитором, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником. Гарант не має права на зворотну вимогу (регрес) до боржника в разі, якщо сума, сплачена гарантом кредитором, не відповідає умовам гарантії, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником (ч. 2 ст. 569 ЦК України). Однак таке право гаранта, на що необхідно звернути увагу, не охоплюється змістом гарантійного зобов'язання як додаткового, оскільки його виникнення є вже правовим наслідком виконання ним гарантійного зобов'язання як додаткового, тому таке право не слід розглядати як суб'єктивне право, яким володіє гарант в якості третьої особи як самостійного суб'єкта цивільних правовідносин.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зауважити, що правовідносинами за участю гаранта, аналогічно як і іншими видами відносин за участю третіх осіб, опосередковується існуванням поряд з основним (головним) цивільним правовідношенням також і додаткове, одна із сторін якого щодо основного (головного), в силу існуючого між ними правового зв'язку, виступає в якості третьої особи, у зв'язку із чим є всі передумови для визнання правовідносин за участю гарантів такими, якими опосередковується один із видів цивільних відносин за участю третіх осіб. Юридична природа гарантійного правовідношення як додаткового безпосередньо впливає на характер правового зв'язку гаранта як третьої особи з основним (головним) цивільним правовідношенням як забезпечуваним. Правовий

зв'язок гаранта з основним (головним) цивільним правовідношенням опосередковується гарантією як одностороннім правочином, хоча, залежно від складу юридичних фактів, якими може опосередковуватися виникнення гарантійного зобов'язання, правовий зв'язок гаранта як третьої особи може мати місце й з боржником. Гарант як третя особа діє в цивільному правовідношенні від власного найменування, володіє суб'єктивним обов'язком, як і суб'єктивними правами, та є суб'єктом цивільного правовідношення. Право зворотної вимоги не слід розглядати як право, яким володіє гарант в якості третьої особи як самостійного суб'єкта цивільних правовідносин.

Література:

1. Безклубий І.А. Банківські правочини: монографія. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 456 с.
2. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві : (заг. положення): навч. посіб. К.: Юстиніан, 2007. 280 с.
3. Єсіпова Л.О. Гарантія у цивільному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса, 2006. 20 с.
4. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 320 с.
5. Паракуда О.В. Гарантія як спосіб забезпечення виконання зобов'язання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2012. 15 с.
6. Слома В.М. Гарантія як вид забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Львів, 2007. 20 с.